

Seyid İmadəddin Nəsimi Azərbaycan ədəbi dilinin banisidir

İ.Nəsimi Azərbaycan türk xalqının ulu Tanrıdan verilmiş elə bir nadir istedadlı şairidir ki, onun bu gün həm böyük şair kimi, həm də öz məsləki və Ana dili uğrunda mücadiləsində dönməz, cəsur bir qəhrəman kimi səciyyəsinə verməyə çalışsam da, bunu heç zaman şairin özündən artıq səviyyədə ifadə edə bilməyəcəyimi böyük şairin hüsurunda etiraf edirəm! Dahi şair özü haqqında 650 il bundan öncə dedi:

Bir günəşdir Nəsimi kim anın,
Neçələr zərrəsinə həsrətdir!

Əhsən belə cəsarətə! Bu gün artıq yeddi əsrə yaxın bir zaman kəsiyində böyük şairin bu sözləri onun nə qədər haqlı olduğunu təsdiq edir!

Həqiqətən də, Nəsimi böyük şərq kontekstində bir günəş kimi parladı. O, bu gün də bənzərsiz istedadlı bir şair olaraq qalmaqdadır! Düşünürük ki, bundan sonra da şairin özü haqqında dediyi o müqəddəs sözlər mahiyyətini özündə saxlayacaq!

İ.Nəsiminin Azərbaycan xalqının mədəniyyət tarixində ən böyük xidməti öz təkrarsız bədii yaradıcılığında ana dilinə üstünlük verməsi, dövrünün hegemon şeir dili - fars dili müqabilində Azərbaycan türk dilində də gözəl, bəlağətli, dərin fəlsəfi mənalı, kamil, milli söz və ifadələrlə zəngin şeir nümunələri yaratmışdır.Nəsiminin dili Azərbaycan türk xalq dilinin ədəbiləşdirilmiş, istedadlı şair qələmində səlislik meyarından keçirilmiş ən yüksək səviyyəsi, zirvəsidir!

Nəsimişünasların (S.Mümtaz, F.Köçərli, Ə.Dəmirçizadə, V.Aslanov, Z.Quluzadə, A.Dadaşzadə, A.Rüstəmov, T.Hacıyev, italyan alimi Bombaci, amerikalı nəsimişünasKetlinBarrıl və b.) alimlərin dönə-dönə qeyd etdikləri kimi, biz də o fikirdəyik ki, Nəsimidən əvvəl və sonra Azərbaycan türk dilində onlarla, bəlkə də, yüzlərlə şair yazıb-yaratdı, lakin heç kəs Nəsimi səviyyəsinə qalxa bilmədi, yalnız böyük həsrət hissi ilə onun istedadının şüası altında firlandırlar.

Nəsimi Azərbaycan ədəbi-dilinin banisidir! Etiraf etməliyə ki, biz bu fikri deməkdə gecikmişik! Lakin bu həqiqətdir!

Bu gün artıq cəsarətlə deyə bilərik ki, Nəsimi Azərbaycan ədəbi dilinin əvəzəilməz banisidir! Xalq şairi Xəlil Rza Nəsiminin qiymətini çox dəqiq ifadə etmişdir:

Nəsimi, alnında qanlı bir qürur,
Baxır kainata öz dan yerindən!
On dördüncü əsr yıxılır-durur,
Tutur o dahinin ətkələrindən!

Xatırladaq ki, XX əsrin vətəndaş şairi X.Rzanın Nəsimi haqqında dediyi o real həqiqəti Nəsimi ömrü boyu yaşadı və bu gün də yaşamaqdadır! Həqiqətən də:“On dördüncü əsr yıxılır-durur. Tutur o dahinin ətkələrindən!”

Nə qədər həqiqətə uyğun bir fikirdir! Xalq şairi Xəlil Rzanın bu fikrinə həmrəy olduğumuzu bildirməklə, onu da qeyd etmək istəyirəm ki, dahi Nəsimi nəinki XIV əsr, ümumən Azərbaycan ədəbi dili tarixində və bu gün də o tarixi həqiqəti söz xəzinəsi ilə yaşatmaqdadır! Nəsimi Azərbaycan türk xalqının taleyinə düşmüş ən nəhəng, ən dahi şairdir! Nəsimini dahi edən, ilk növbədə, onun doğma ana dilinə dahiyanə münasibəti ilk dəfə ana dilində də dahiyanə əsərlər yazmasıdır! Nəsimi ilk dəfə ana dilində - Azərbaycan türk dilində divan bağladı. Nəsimi bütün şərqin böyük şairlərindən bir addım da irəli getdi: üç dildə Azərbaycan türk dilində fars, ərəb dillərində gözəl şeir-qəzəl nümunələrini yaratmaqla Nəsimi dil baxımından öz ilkinliyini, öz dahiliyini təsdiq etdi!

Nəsimi Tanrıdan Azərbaycan xalqının taleyinə düşmüş ən istedadlı, ən cəsarətli, ən mübariz şairdir! Nəsimi dahi şairdir! Nəsimi qüdrətli şairdir! Nəsimi qeyrətli şairdir!Nəsimini dahi edən məhz onun Ana dili olan Azərbaycan türk dilinə dahiyanə münasibətidir! Nəsimi Azərbaycan mədəniyyəti, ədəbiyyatı, ədəbi dili tarixində ən nəhəng vətəndaş şairdir! Nəsimi Azərbaycan mədəniyyəti tarixində xalqlara multikultural münasibət bəsləmiş ilk böyük şairdir. Onun Ana dili olan Azərbaycan türk dilində yaratdığı “Divanı” ilə yanaşı fars, ərəb dillərində də eyni uğurla yaratdığı əsərləri böyük şairin bu xalqlara (farslara, ərəblərə) tolerant münasibətinin göstəricisidir.

Nəsimiməsləkindən, dinindən asılı olmayaraq, Tanrının yaratdığı bütün canlıların əşrəfi olan İnsanı Allah, Peyğəmbər səviyyəsinə qaldırmaqla həm ümumən insana, həm də belə bir insan nümunəsi kimi özünə şəraf gətirdi!

Nəsiminin öz dövründə peyğəmbər səviyyəsinə qaldırılmasını qeyd edən Kolumbiya Universitetinin professoru KatlinBarillyanılmamışdır!

Nəsiminin böyüklüyü onda idi ki, o bütün mürəkkəb fəlsəfi fikirlərini də doğma Ana dilində yazdı və bununla, ilk dəfə olaraq, Şamaxıda - ailə içində anasından eşitdiyi sadə, doğma məhrəm Azərbaycan türk dili sözlərinə ədəbi dil səlahiyyəti (statusu) verdi, ədəbi dili xəlqi söz və ifadələrlə zənginləşdirmək missiyasını uğurla yerinə yetirdi. Bu gün biz Nəsimini Azərbaycan ədəbi dilinin banisi hesab edirik! Bunu böyük şair öz uzaqqörən müdrik dil təəssübkeşliyi ilə qazandı və öz təkrarsız bədii-fəlsəfi yaradıcılığı ilə təsdiq etdi! Nəsimi ilk dəfə böyük şərq aləmində sübut etdi ki, gözəl və lətafətli şeir-qəzəl nümunələrini fars dili ilə yanaşı,Azərbaycan türk dilində də yaratmaq olar və özünün Azərbaycan türk dilində yaratdığı möhtəşəm yaradıcılığı ilə bu missiyanı doğrultdu:

Alinə vermişəm könül, ali çox alə düşməsin!
Yanağının qızılgülü üstünə jalə düşməsin!

Gəl, ey dilbər məni gör kim, necə xoş yanərəm sənsiz!
Odunda acı hicranın su olub axaram sənsiz!
Həbibə, firqətin saldı məlalə
Kabab oldu yürəgim həm çü lalə!

Yer ilə göy bina olmazdan əqdəm,
Nəsimi aşiq idi ol cəmalə!

Nəsimi dərin elmi düşüncəli, böyük vətəndaş şair olaraq, Ana dili Azərbaycan türk xalq dilinin elmi səviyyəsinə hakim dillər - ərəb, fars dili səviyyəsinə yüksəltməyi o qısa ömrünün amalına, məqsədinə çevirmiş qəhrəman şairdir! Onun qəhrəmanlığı Ana dili uğrunda mücadiləsini kompaniya səviyyəsində deyil, ardıcıl olaraq, ana dilinin hər səviyyəsində: fonetik: durdanəyi, pərvanəyi (Qərb qrupu dialektində işlənməkdədir), leksik: Yanaram eşqində, axərgözlərimdən yaşlar!, qrammatik: tatlu söz, Nəsiminin dili, quş dili(söz birləşməsi), sintaktik: Gəldi canan naz ilə söylədi yarım necəsin? səviyyələrdə ədəbi dilə cəlb edərək, Ana dilini qalib ərəb (elmi dil), fars (şeir) dilləri ilə rəqabətə çəkdi və onun (Azərbaycan türk) dilinin bu rəqabətdən qalib çıxdığını, ilk növbədə, öz təkrarsız bədii yaradıcılığı ilə ədəbiyyat tariximizdə, ədəbi dil tariximizdə təsdiq etdi! Bu, həqiqi mənada, böyük vətəndaşlıq qayəsi, əsl qəhrəmanlıq idi!

Nəsimi ərəz vəznini yüksək səviyyəyə qaldıraraq ona (şeirə, qəzələ) onun özünə (Nəsimiyə məxsus) bir “avtonomluq” (belə demək mümkünsə) verdi - Nəsimiyə məxsus ahəng, avaz, ritm! Bunun nəticəsində bu gün Nəsiminin dil xəzinəsinə bələd olan klassik poeziya bolluğunda Nəsimi qəzəlini seçə bilər - qəzəlin heç kimə yox, məhz Nəsimi duhasının məhsuluolmasını təsdiq edə bilər! Belə bir məqamı nəinki bizlər -Nəsiminin xələfləri, hətta dünyanın o başında olan Nəsimi pərəstişkarları və tədqiqatçıları da duyub-hiss etmişlər: Amerikanın Kolumbiya Universitetinin professoru nəsimişünasKatlinBarill Nəsimi poeziyasını belə təsəvvür edir: Nəsimi poeziyası ən gözəl, virtuoiz ifaçının violonçeldə ifa etdiyi musiqi əsrinə bənzəyir. Əslində bu poeziya məhəbbət musiqisi ifa edən fleyta üçün nəzərdə tutulmuşdur. Lakin bu poeziya bəzən gurultulu nağara səsinə, bəzən isə qalib bir ordunun şeypur səsinə xatırladır. Hər vəziyyətdə bu musiqi (Nəsimi poeziyasının ahəngi, melodiyası) ən gözəl musiqi alətində mahir bir musiqçinin gözəl ifa etdiyi melodiyanı andırır (V. Aslanovun tərcüməsində).

Nəsiminin şeir dili XIV-XV əsrin əvvəllərində Azərbaycan ədəbi dilinin ümumi istiqamətlərini,

ənənəvi tendensiyanı, ümumiyyətlə, bədii-poetik tipologiyasını nümayiş etdirən bir ədəbi dil nümunəsidir. Ərəb və fars dilli ədəbiyyatın ədəbi ictimaiyyəti ram etdiyi bir dövrə Nəsimi əsl vətəndaş cəsarəti və təəssübkeşliyi ilə Azərbaycan ədəbiyyatının milli köklərə bağlı, milli koloritli şedevrlərini yaratdı. Bu poeziya nümunələri milli lüğət tərkibi, milli leksikası, milli qrammatik düzümü ilə diqqəti cəlb edir!

Yanaram eşqindən, axar gözlərimdən yaşlar!
Firqətin dərdi çıxardı yürəgimdə başlar!
Müddəi tən edübən başıma qaxar eşqini,
Sınığa lazım degildir bunca atmaq daşlar!
Qəmindən incəldi vücudun, olduyengi ay kibi,
Gözlərimə tuş olalı şol hilali qaşlar!
Xəstə olalı könül eşqində, ey can parəsi,
İçirəm qəm mətbəxindən dürlü-dürlü aşlar!
Zülfünə dolaşdı könlüm, bilmədi aşuftə kim,
Zülfünün ucundan nə çox yelə vardı başlar!
Şöylə yanar cigərimdə, ey sənəm, eşqin odu,
Kim tütüşmüş şöləsindən həm quru, həm yaşlar.
Taqətim taq oldu, vallah, keçir ömrüm ah ilə,
Dərdimə dərman bulunmaz, neyləyim, yoldaşlar?
Olmuşam dərdi-fəraqından zəif ol həddə kim,
Gətirəmməzlər xəyala nəqşimi naqqaşlar!
Öldü eşqindən Nəsimi, üştə dünyadan gedər,
Sən murad ilə cahanda sür, şahim, çox yaşlar!

Şeirdə işlənmiş 112 sözün (təkrarları çıxmaq şərtilə) yalnız 30-u alınma sözdür. Bu 30 alınma sözün özü də Azərbaycan poeziya dili üçün səciyyəvi olan, xüsusən lirik poeziya - qəzəl janrı üçün səciyyəvi olan eşq, dərd, dərman, qəm, vücud, zülf, şölə tipli - həm klassik poeziya, həm çağdaş poeziya dili üçün səciyyəvi olan - Azərbaycan dilində vətəndaşlıq hüququ qazanmış alınma sözlərdir. Bu qəzəl həm XIV-XV əsrin əvvəlləri Azərbaycan ədəbi dili üçün səciyyəvi olan, lakin bu gün əsasən arxaik leksika kimi müvafiq məqamlarda - ya dialekt və şivələrdə, ya ayrı-ayrı ifadə tərkibində saxlanılan baş (müasir ədəbi dildə yara, tıbb termini), yürək (müasir ədəbi dildə ürək), yenqi (ədəbi dildə yeni, cənub-şərq dialektində yenqi), dürlü (dialektlərdə - müxtəlif), ucundan (ədəbi dildə üçün, dialektlərdə və xalq danışığı dilində ucundan), varmaq (dialektlərdə getmək, uzaqlaşmaq) kimi söz vahidlərlə, leksik-semantik sözlərlə (yaşlar - göz yaşları, yaşlar - illər), həm xalq deyimləri - idiomatik ifadələrin daha orijinal, daha bədii variantının (ümumxalq Azərbaycan dilində Yıxılana balta çalmazlar atalar sözünün daha poetik şəkildə (sınığa lazım deyildir bunca atmaq daşlar)variantında, xalq dilində mövcud olan "'Qurunun oduna yaş da yanır" atalar sözünün daha obrazlı şəkildə: tütüşmüş şöləsindən həm quru, həm yaşlar,habelə milli koloritli qrammatik formaların (olalı, keçı - keçir) işlənməsi bu qəzəlin Nəsimi dilindən ən səciyyəvi qəzəl olduğunu təsdiq edir.

Qəzəldə işlənmiş ürəyində baş çıxarmaq, tən etmək,basına qaxmaq,sınığa daş atmazlar,tuş olmaq,yelə vermək,taq (təlx) olmaq,(dünyada) yaş sürməkfeili frazeoloji vahidləri XIV əsr Azərbaycan dilinin milli normativliyinin göstəriciləridir. Təkcə bu qəzəl (Nəsimi yaradıcılığında belə qəzəllər çoxdur!), fikrimizcə, kifayət edər ki, Nəsiminin orta əsrlərinbaşlangıç dövründə ədəbi dilin xəlqiləşməsi uğrunda mübariz bir şair-şəxsiyyət olmasını, onunAzərbaycan ədəbi dilinin banisi olmasını deyək.

Nəsimi XIV-XV əsrin əvvəllərində Şərqin üç dilində-fars, ərəb və xüsusilə ana dili Azərbaycan türk dilinəüstünlük verməklə yazıb-yaradan ən nəhəng, ən milli poliqlot şair olaraq,Azərbaycan ədəbi dilinin inkişafxəttini bütün istiqamətlərdə ədəbi-bədii əsərlərində mükəmməl şəkildə təmsil edən dahi Azərbaycan şairidir. Nəsiminin poetik dili ən xəlqi, ən milli, ən poetik, ən kamil, ən səlis, ən zəngin Azərbaycan türk ədəbi dilidir;

Nəsiminin dili, milli əsası, bənzərsiz ahəngi, dərin fəlsəfi mənası, müdrikliyi ilə istedadlı şairin qələmində cilalanmış, səlisləşmiş Azərbaycan xalq dilinin ən yüksək səviyyəsi, zirvəsidir. Nəsimi dilinin milli zənginliyi Azərbaycan türk xalqının özü qədər qədim şifahi xalq dili ənənələrinə söykənir, ondan geniş mənada faydalanmalara əsaslanır;

Nəsiminin poetik dilinin daha milli, daha qüdrətli olmasında türkmənşəliAzərbaycan dili söz və söz birləşmələri əsas yer tutur:

Al ilə ala gözləri aldadı aldı könlümü,
Alini gör nə al edər, kimsə irişməz alinə!,
yaxud:
Tuba ağacının nədir yemişi?
Haqq onu ər yaratdı, yoxsa dişi?

(Davamı 5-ci səhifədə)

(Əvvəli 3-cü səhifədə)

Bu beytlərdə xalq dilinə məxsus bütün özəlliklər öz əksini tapmışdır:Al - xalq dilində; 1. məkr, hiylə, 2. al, qırmızı; aldadı - xalq dilində xəbər şəkilçisi düşə bilər, yəni aldadır, xal dilində, xüsusən şifahi nitqdə aldatmaq allatmaq fonetik variantda daha fəaldır; ən başlıcası beytin əvvəlindən axıra qədər folklor üslubunun poetikası üçün səciyyəvi olan assonans (sait səslərin bir-birini izləməsi) prinsipinə əsaslanması fikrimizi təsdiqləyə bilər. Bununla yanaşı, ərəb və fars dillərindən alınmaların da müstəsna əhəmiyyəti var; bu mənada şairin dilində işlənmiş izafət birləşmələrinin əhəmiyyəti böyükdür;

Şairin əsərlərində lirik qəhrəmanın (hurilərin, mələklərin) sifət cizgilərinin məxsusi poetik adı var: şairin poetik dilində nərgisi-məstanə - sevgilinin gözləri, mahi-taban - sevgilinin üzü, qövsi-qüzeh - sevgilinin qaşları, hilali-ay - sevgilinin qaşları, lölöi-dürr - sevgilinin dişləri, şəbi-yelda - gözəlin qara uzun saçları və s. kimi klassik poeziyanı məhz “bəzakli janı” (Mir Cəlal) edən vasitələrdən ilk dəfə geniş dairədə istifadə etməsi özündən sonra Azərbaycan klassik poeziya dilinin bədii ifadə vasitələrinin genişlənməsinə və bu yolla zənginləşməsinə uğurlu bir başlanğıc oldu. Ən qüdrətlişi şairin əsərlərində izafət birləşmələrinintürkləşdirmə, azərbaycanlaşdırma istəyidir.

Böyük şair dəli könül (vurğun ürək) viran könül (məhv olmuş məhəbbət), möhkəm iş (məhəbbət), kamil günəş ,(sevgili, dilbər), bütün peyman (etibar) sınıq peyman (etibarsızlıq, etibarsız), gizli gənc (qəlb, könül), uzun əfsanə (eşq, sevgi), çürük söz (mənasız söz) söz birləşmələrini fars izafətləri formasında da işlədə bilərdi, bunun üçün şairin poetik potensialı var idi, lakin ana dili qrammatik formalara üstünlük vermək məqsədi üstün gəlmişdir.

Nəsimi dilinin lüğət tərkibində onomastik vahidlər metaforik mənəqazanaraq şairin poetik dilinin obrazlar sisteminin zənginləşməsində əsas mənbələrdən biridir. Kəbə yüzündür, ey mələk! yüzündədir sücudumuz! - deyərkən şair lirik qəhrəmanın simasının həm də şair üçün müqəddəs olduğunu deyir.

Nəsiminin dilində lirik qəhrəmanın (aşıqın, məşuqun) psixoloji durumunu, ekspressiv-emosional vəziyyətini tərənnüm edən poetik söz və söz birləşmələrinin xəlqi tipləri daha çoxdur.

Nəsiminin dilində işlənmiş arxaik sözlərin böyük əksəriyyəti bu gün Azərbaycan dilinin dialekt və şivələrində, habelə daşlaşmış ifadələrin tərkibində işlənməkdədir;

Nəsimi elə bir dövrdə Ana dilində yazıb-yaratdı ki, o zamanlar poeziya aləmində fars dilinin nüfuzu və fars dilində şeirin, qəzəlin şöhrəti dünyanı götürmüşdü. Belə bir dövrdə Nəsimi Ana dilində də yazmağı həyatının qayəsinə və amalına çevirdi. Nəsimi Ana dilində yazmaqla Azərbaycan türk xalqının ədəbi dilinin formalaşmasına xidmət edirdi, xalqın yazılı ədəbi dilini yaradırdı, onu milli zəmində formalaşıdırırdı. Bu böyük mücadilədə Nəsiminin arxalandığı əsas mənbə, ana dili qaynaqları, folklor, ən nəhayət, anasının dili idi. Çünki Ana dili ilk növbədə bizim hamımızın anamızın dilidir! Xalq dili, onun hər bir kateqoriyası Nəsimi dilinin rüşeymini təşkil edir. Bu isə əsl ədəbi dil deməkdir.

Nəsimi nə üçün bunları edirdi, çünki böyük şair tanrıdan ona verilmiş təxəyyülü və alimliyi (bizim klassik şairlərimiz həm də alim idilər...) ilə bilirdi ki, ədəbi dil xalqın malıdır, xalqın ən zəngin xəzinəsidir və o əsrlərdən əsrlərə ötürülməli, xalqın inkişaf səviyyəsinin-intellektual əhatə dairəsinin ən böyük göstərici olmalıdır; bir sözlə, xalqı əsrlərin mübarizəsindən çıxarmalı, yaşatmalıdır. Bu missiyanı Nəsimi öz qüdrətli çiynlərinə götürdü və anadilli şerimizin farsdilli şeirlə rəqabətə girə biləcək şeir, qəzəl nümunələrini yaratdı, özü də o zamanlar çox dəbdə olan ərəb mənşəli əruz vəznində yazdı, bu vəzni türk zəminində inkişaf etdirdi, zənginləşdirdi. Bu gün Nəsimi dili ilə tanış olanlar bilirlər ki, Nəsimi ana dilində-Azərbaycan türk dilində əruz vəzninin sədəvrlərini yaratdı! Nəsimi bu zəhməti ilə bir oxla iki hədəfi vururdu: O, həm bütün şərq kontekstində gözəl orijinal bir şair kimi özünü tanıtdırdı, həm də xalqın, millətin ədəbi dilini yaradır, onu xalq dilinin zəngin xəzinəsi üzərində formalaşıdırırdı. Bununla Nəsimi, sonralar, tarix səhifələrində böyük demokrat tənqidçi kimi tanınmış V.Q.Belinskinin mübahisəyə gəlməyən fikirlərini - “ədəbi dil o, zaman özünün apogey səviyyəsini fəth edir ki, o xalq dilinin bütün incəliklərini özündə əyani yaşada bilər” - fikrini hələ 5 əsr ondan əvvəl əməli şəkildə yerinə yetirdi.

Bu mənada Nəsimini poeziya dili yüzdə-yüz Azərbaycan xalq dilinin bütün zənginliyini özündə saxlayır.

Nəsimi ilk dəfə xalq ədəbi dili üzərində “seçmə-əvəzetmə” (prof. Ə.Dəmirçizadə) əməliyyatını uğurla apararaq, Azərbaycan türk sözlərini, xalq söz birləşmələrini ədəbi dilə cəlb etmiş, onlara ədəbi dil səlahiyyəti (statusu) verərək, Azərbaycan ədəbi dilinin ilk təməl taşını qoymuş, xalq dili əsasında Azərbaycan ədəbi dili tarixini yaratmağa başlamış və buna nail olmuşdur.

Nəsimi Ana dilinin dərinliklərinə vararaq bu dilin təkindən milli, xəlqi söz və ifadələri qəzəllərinə gətirməklə, özü demişkən “sözün dadını” artırdı, onları “dada gətirməklə” ədəbi dilimizdə xəlqiləşmə prosesini genişləndirdi:

Gərçə sözün dadını verdi Nəsimi, vəli,
Dada gətirdi anı ləfzi-şəkərbarimiz!
Nəsimi öz fikirlərinin fəlsəfəsini, həm də lideri olduğu hürufizm fəlsəfəsini doğma ana dilində yazmaqla, Azərbaycan ədəbi dilinin elmi-fəlsəfi istiqamətinin də təməlini qoydu. Bununla böyük şair xalqın böyük kütləsinin oxuya bilmədiyi, anlaya bilmədiyi qaranlıq bir aləmə işıq saçdırdı:
Ey badi-səba, var, xəbəri yarəilət kim,
Hüdhüd dilidir, bunu Süleyman dəxi bilməz!

və yaxud:
Çün Süleyman mülkünü
qoydivü getdi dünyadan,
Qaldı andan sonra bu mülki-Süleyman sizlərə!

Ey Nəsimi, xubların bir başı vardır, min dili
Eşqilə bel bağlama bu əhdü peymansızlara!
Nəsimi ana dilini dövlət səviyyəsinə qaldıra bilmədi, lakin özündən sonra Şah Xətaiyə işıqlı bir yol açdı:

Şübhə yoxdur ki, Nəsimidən əvvəl, onun dövründə və hətta Nəsimidən sonra Azərbaycan dilində onlarla, yüzlərlə şair olmuş və onlar da ana dilində şeir, qəzəl nümunələri yazıb-yaratmışlar. Lakin bu şairlərin heç biri Nəsimi nəhəngliyini fəth edə bilmədi!

İmadəddin Nəsimi Azərbaycan türk xalqının ilk nəhəng şairi olmaqla, həm də Azərbaycan ədəbi dilinin banisi olmaq şərəfini öz qanı hesabına qazandı.

Vaxtilə böyük tənqidçi V.Q.Belinskiyazırdı ki, A.S.Puşkinin rus ədəbi dilinin banisi olmasında onun dayəsi Arina Padiionovnanın şairə uşaq çağlarında nəql etdiyi rus xalq nağılları, bilinlər böyük rol oynamışdır.

Azərbaycan ədəbi dilinin banisi İmadəddin Nəsiminin Ana dilində yazdığı əsərlərinin rüşeymi Azərbaycan türk xalqının zəngin folklor xəzinəsidir. Şair böyük ustalıqla xalqın uzun əsrlər boyu yaradıb qoynunda bəslədiyi xəlqi söz və ifadələrdən, frazeoloji vahidlərdən xalq deyimlərindən(çiçəyi çırtlamaq (gülmək), nə əcəb?! Allah!Allah! tipli) geniş dairədə istifadə edərək fars dilli, ərəb dilli poeziya nümunələri ilə rəqabətə girə bilən nümunələr yaratdı. Şairin dilində lirik qəhrəmanın poetik obrazının təsvirində işlətdiyi qəmər sürətli, sənubər yüzlü, ahu gözlü, dürr sözlü, qəmər yüzlü kimi xalqdan gələn söz birləşmələri sonrakı mərhələlərdə M.P.Vaqifin şirin dilini yaratdı, el şairlərinin yetişməsində əsas bazis oldu.

Nəsimi Azərbaycanın, eləcə də Yaxın və Orta Şərqin nəhəng bədii söz ustadıdır: elə bu səbəbdəndir ki, onun şərq xalqlarının, ədəbiyyatının, poeziya xəzinəsinin inkişafına da böyük təsiri olmuşdur. Lakin Nəsimi ilk növbədə Azərbaycan türk xalqının şairidir. O, Azərbaycan yazılı ədəbi dilinin xalq dili bünövrəsi üzərində inkişafına mükəmməl təsir göstərmiş və özündən sonra gələn Azərbaycan şairlərinin milli zəmin istiqamətlərində inkişafına geniş meydan açmışdır.

Böyük şairin şah beytlərindən bir neçə nümunə:
Barmaq ilən göstərərlər kim yüzündür qibləgah
Ol şəhəddədən dönübdür küfri-iman sizlərə!

Müdəvvərnöqtəyi-xalınbəbəktəkeynə qondurdum,
Bəbəksiz qalsın ol göz kim, bu xalın qədrini bilməz!

Nigarım, dilbərim, yarım, ənisim, munisim canım!
Rəfiqim, həmdənim, ömrüm, rəvanım, dərdə dərmanım!

Mushəfi-hüsnün,həqiqün, ey dilaramım mənim!
Nitəkim bu təndə can var, səndən dönməzəm!

Cananə! Mənim sevdiyimi can bilir ancaq!
Könlüm diləğin dünyada canan bilir ancaq!

Məhəbbət möhkəm işdir, qafil olma!
Bu kari bilmə kim, hər karə bənzər!

Nətubadur boyun, ya rəbb, irişməz ərşə balası,
Nə sünbüldür saçın, gör kim , cahanı tutdu sevdası!

Hiç kimsə Nəsimi sözünü fəhm edə bilməz!
Bu, quş dilidir, bunu Süleyman bilir ancaq!

Gəl, ey dilbər, məni gör kim necə xoş yanərəm sənsiz!
Odundan acı hicranın su olub axaram sənsiz!

Gərçə sözün dadını verdi Nəsimi, vəli,
Dada gətirdi anı ləfzi-şəhərbanimiz!

Dünyavü mülkü malinəmeylü məhəbbət eyləmə,
Çün gedəcəksən, məlik, axirətin sərayinə!

Qanadsan, ey yürəgimi yarıcı!
Qanda olsan tanrı sənə yarıcı!
Mən qulam, həmdəm tapına yarıcı!
Yüz urub, qılıb dua, yalvarıcı!

Xəlqin əməli azdı, könül yaxıcı oğuş!
Bir xəstə könül yapıcı memar bulunmaz!

Xəstə olalı könül eşqindən, ey can pərəsi!
İçərəm qəm mətbəxindən dürlü-dürlü aşlar!

Dilbəra! Sən hüsnünə, mən eyləmə mən aşiqi!
Xanda kim bir gül bitər, bülbul qırağından gəlür!

Saçın qarannusundan yüzün nurigöründü
Hər qanda şam olursa, ardınca subhi-dəmdür!

Kəbə yüzündür, ey mələk, yüzünədirsücdümüz!
Taki görə bu səcdeyi, narə yana həsudumuz!

Yandırıcı firqətin yaxdi məni narinə
Könlüm ulaşmaq dilər yari-vəfadarinə!

Canda ki, eşq olmadı, dildə xəbər nə faidə?!
Gözdə ki, görmək olmadı, nuri-bəsər, nə faidə?!

Bu nə adətdir, eytürkpərizad!
Qəmindən olmadım bir ləhzə azad!

Könlümüz bir yar əlindən xəstədir,
Gözü qara, qaşları peyvəstədir.

Naz edərsə nazını çəkmək gərək,
Can fəda qılmaq gərək, növrəstədir.

Ey könül, hər bivücuddan can umarsan, nə əcəb?!
Bikərəmdən lütf ilən əhsan umarsan, nə əcəb?!

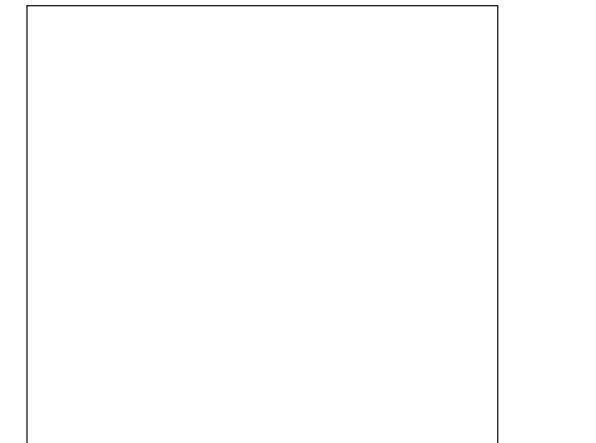
Sevgilimin sevgisindən özgə sığmaz könlümə!
Sevgilimdən özgəyə qılmaz bu gün pərvayi-eşq!

Çaxdı sərvim aləmə, əsrarimi faş eylədi!
Halimə həmdəm olandan dünyada sevdayi-eşq!

Yarınliqasınıstəgil, canınıvergilvəslinə
Kim, şol nigara, çox degil, sen qalma dünya varinə

Tutudurur bu şəkkərin dadını, ləzzətin bilən,
Qarğa nədər bu gülşəni, zağə şəkər nə faidə?

Allah ilə ol imdi, niyaz eylə, Nəsimi!
Başəd ki, suçundan keçə, lütf eyləyə rəzzaq!

Sevil Hacı qızı MEHDİYEVA,
AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutunun
professoru